

ASPECTELE TRANSILVANE ALE LEGAȚIEI CARDINALULUI IACOB DE PRENESTE (1232-1234)*

Robert-Marius Mihalache**

Abstract: *A critical historical approach to the activity of cardinal Jacob of Preneste within the boundaries of the Hungarian kingdom is present in both Romanian and Hungarian historiography. The studies approach a broader subject such as Church History or the History of the Hungarian kingdom, as well as specialized fields. However, when it comes to the cardinal of Preneste, most researchers have discussed his legation on a general level. This article presents this subject from a detailed and hierocratic perspective, focusing on the papal legate's activity in Transylvania (1232-1234). The main issues are: Why did the cardinal come into the Arpadian kingdom? Did he have any authority to intervene in the internal political processes? What were the cardinal's purposes and how much did he achieve during his stay in the area?*

Keywords: cardinal Jacob of Preneste, *legatus de latere*, Arpadian kingdom, Transylvania, Terra Borza

Critica istorică asupra activității cardinalului Iacob de Preneste pe teritoriul regatului maghiar este prezentă atât în istoriografia maghiară (Pál Engel, Gusztáv Wenzel, Gyula Kristó, Zoltán J. Kosztoľnyik, Nora Berend), cât și în cea română (Zsigmond Jakó, Ioan-Aurel Pop, Șerban Turcuș), prin diferite lucrări de specialitate sau de istorie generală (a Bisericii, a regatului maghiar). Cei mai mulți dintre cei care au scris amintesc de cardinalul de Preneste și de legația acestuia doar la modul general corelând-o cu interese istoriografice de circumstanță sau punctuale.

Articolul de față încearcă să prezinte concret, din perspectivă hierocratică, episodul legației cardinalului Iacob de Preneste în această parte a *Christianitas*, mai precis în Transilvania, răspunzând la anumite întrebări cum ar fi: de ce a venit cardinalul în regatul arpadian?; ce drept avea să intervină în politica internă a regatului?; cât a reușit să rezolve din ce și-a propus atâta timp cât a activat în regiune¹?

Hierocrația, în termeni generali, se concretiza prin faptul că instituția condusă de pontif putea și chiar avea dreptul să intervină în orice activitate umană,

* Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/76841, cu titlul „Studii doctorale moderne: internaționalizare și interdisciplinaritate” [traducerea în lb. engleză]

** Drd., Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca; e-mail: marius_mihalache1@yahoo.com

¹ Attila Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*, Budapest, 2011, p. 89.

religioasă sau nu². Pe scurt, Biserica își rezerva dreptul de a controla viața oamenilor din orice instituție și orice funcție³. Acest drept a fost uzat în temeiul canonului IX din *Dictatus Papae* (1075): „*Quod solius pape pedes omnes principes deosculentur.*”⁴

Nerespectarea acestei hotărâri, precum și comportamentul deviant al liderilor regatelor ce formau *Christianitas*, din care făcea parte și regatul arpadian, dădeau dreptul pontifului să activeze instituția legatară, instrument cu care Curia Romană a controlat patrimoniul extins al Sfântului Petru⁵. Concret, intervenția papală în regatele europene se făcea prin legați⁶. În această dimensiune se înscrie și legația cardinalului Iacob de Preneste (lat. *Praenestina*) în regatul arpadian (1232-1234), cel care a venit cu scopul de a reclădi prestigiul instituției regale, șubrezit de Andrei al II-lea (1205-1235) prin atitudinea sa deviantă față de Curia Romană, atitudine ce a afectat negativ și prerogativele „ministerului” regal⁷.

Ce însemna atitudine deviantă față de Curia Romană? Regele Andrei al II-lea⁸,

² Hans Wolter, *Civitas Medievale* în Hubert Jedin (coord.), *Storia della Chiesa*, vol. V, Milano, 1993, *passim*; Lester L. Field jr, *Christendom before Europe? A Historiographical Analysis of 'Political Theology' in Late Antiquity*, în Robert C. Figueira (ed.), *Plenitude of Power*, Hampshire, 2006, p. 141-170.

³ Colin Morris, *The Papal Monarchy – The Western Church from 1050 to 1250*, New York, 1989, p. 182-188; Robert Folz, *The Concept of Empire in Western Europe*, translated by Sheila Ann Ogilvie, Westport, Connecticut, 1980, p. 47-75; Jean Chelini, *Histoire religieuse de l'Occident Médiéval*, Paris, 1968, p. 252-260.

⁴ Giovanni Domenico Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova, et amlissima collectio, tomus 20, anno 1070-1109*, Paris, Leipzig, 1902, p. 168-169.

⁵ Enzo Petrucci, *Ecclesiologia e politica*, Roma, 2001, p. 261-290; Péter Molnár, *Államépítés Angliában és Franciaországban: események és intézmények*, în Gábor Klaniczay (coord.), *Európa Ezer éve. A középkor*, vol. II, Budapest, p. 36-61.

⁶ Robert C. Figueira, *The Medieval Papal Legate and His Province: Geographical Limits of Jurisdiction* în Robert C. Figueira (ed.), *Plenitude of Power*, Hampshire, 2006, p. 73-105; Sandro Carocci, *Feudo, vassallaggi e potere papale nello Stato della Chiesa*, în *Fiefs et féodalité dans l'Europe méridionale, du Xe au XIIIe siècle*, Toulouse, 2002, p. 43.

⁷ Iacob de Pecorara s-a născut în 1170, în Cicogni un sat de lângă Piacenza, într-o familie nobilă. Și-a început cariera ecleziastică ca și preot în biserica San Donnino din Piacenza, între 1211-1219 a fost arhidiacon pe lângă capitulul catedralei din Ravenna. În 1215, plecat în Franța, a intrat în Ordinul Cistercian la abația de la Clairvaux, unde a fost consacrat monah în 1220. Întors la Roma, a deținut câteva funcții-cheie curiale în guvernul pontifical, cu rol administrativ. În 1231 a fost numit abate la abația Trois-Fontaines, de lângă Clairvaux, iar consistoriul întrunit în același an a hotărât ridicarea sa la rangul de cardinal, fiind creat cardinal de papa Grigore al IX-lea (1227-1241), cu titlul suburbicar de Palestrina. Din 1236 experiențele sale s-au intersectat cu cele ale tânărului canonic Tedaldo Visconti din Piacenza, viitorul papă Grigore al X-lea (1271-1276) (cel care a convocat conciliul Lyon II din 1274). Între 1232-1237, Iacob a îndeplinit de câteva ori funcția de legat pontifical atât la curtea împăratului Frederic al II-lea (ian. 1232), cât și în Ungaria (iul. 1232 – primăvara anului 1234), apoi în Spania, Toscana și Lombardia (1236-1237). Cardinalul de Preneste a murit pe 25 iunie 1244. Agostino Paravicini Bagliani, *Cardinali di curia e "familiae" cardinalizie. Dal 1227 al 1254*, vol. I, Padova, 1972, p. 114-127.

⁸ Ioan-Aurel Pop, *România și puterea în Regatul Ungariei medievale (sec. XIII-XIV)*, București, 2011, p. 30.

prin comportamentul său, încălca nu doar canonul IX (*Quod solius pape pedes omnes principes deosculentur*) din *Dictatus Papae*, ci și alte hotărâri conciliare, cum erau cele adoptate la Lateran IV din 1215, concret, canoanele⁹ 67-70 (*De usuris Judeorum*), prin care se prevedea ca evreii, ismaeliții și sarazinii să fie eliminați din orice funcție de conducere din cadrul administrației regale. Regalitatea maghiară se pare că nu adoptase și aceste hotărâri conciliare, din moment ce, după un deceniu și jumătate, arhiepiscopul Robert de Esztergom (*Magister Robertus Leodiensis*), cel care, în calitate de legat născut, urmărea cu acribie realizarea politicii pontificale¹⁰, a interpretat comportamentul regelui în mod hierocratic, excomunicând monarhul și punând țara sub interdict¹¹. Ulterior, monarhul constatând că această atitudine nu este deloc constructivă, a cerut Sfântului Scaun să îi ridice excomunicarea. În aceste condiții, găsirea soluțiilor revenea Curiei Romane, cea care, prin instituția legatară, reușea de cele mai multe ori să restabilească prestigiul regal.

Cerința regală a fost tratată în maniera proprie, specifică curentului hierocratic: Roma și-a activat instituția legatară (*Apostolice Sedis Legato*) și l-a trimis ca legat *de latere* în regatul maghiar pe Iacob, cardinal de Preneste¹².

Iacob de Preneste, fiind trimis de papă, „din coasta acestuia”, trebuia să urmărească firul evenimentelor, să-l analizeze și să tragă concluzii în privința liderului arpadian, altfel spus, el era principalul element care putea „reînnoia” legăturile dintre Sfântul Scaun și Ungaria¹³ și readuce acest regat periferic în concertul regalităților europene.

Acțiunile cardinalului Iacob de Preneste¹⁴ cuprindeau două paliere, primul se rezuma la restabilirea ordinii în regat, haos ce a fost stimulat indirect, dar logic chiar de Curia Romană, prin aprobarea sentinței de excomunicare pronunțată de primatul maghiar, iar cel de-al doilea palier privea viața bisericească din regat, disciplina ecclesială și implementarea deciziilor conciliare. În studiul nostru nu

⁹ R. H. Helmholz, *The Spirit of Classical Canon Law*, Athens, Georgia, 1996, p. 12; Brenda Bolton, *Tradition and Temerity: Papal Attitudes to Deviants, 1159-1216*, în Derek Baker (ed.), *Studies in Church History*, vol IX, Cambridge, 1971, p. 79-91; Robert Chazau, *Pope Innocent III and the Jews*, în John C. Moore, *Pope Innocent III and his World*, Cornwall, 1999, p. 187-204.

¹⁰ William J. Collinge, *Historical Dictionary of Catholicism*, London, 1997, p. 54; Ferdinandus Knauz, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis, tomus primus ab anno 979 ad anno 1273*, Strigonii, 1874, p. 257; László Solymosi, *Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején (13. században)*, în István Zombori, *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*, Budapest, 1996, p. 47-53.

¹¹ Lajos Besenyey, Géza Érszegi, Maurizio Pedrazza Gorlero, *De Bulla Aurea – Andreae II Regis Hungariae MCCXXII*, Verona, 1999, p. 35-44.

¹² Robert C. Figueira, *op. cit.*, p. 76; Imre Szentpétery, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, vol. I (1001-1270), Budapest, 1923, p. 159; Nora Berend, *How many Medieval Europes? The Pagans of Hungary and regional diversity in Christendom*, în Janet L. Nelson, *The Medieval World*, London-New York, 2001, p. 77-92.

¹³ Tibor Almási, *Egy ciszterci biboros a pápai világhuralom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja* în „Magyar Egyháztörténeti Vázlatok”, nr. 1-2, Budapest, 1993, p. 129-141.

¹⁴ Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001, p. 114.

vom analiza întreaga activitate a legatului de pe teritoriul regatului, care a afectat multe domenii ale vieții publice, ci doar acțiunile sale care privesc în mod concret Transilvania.

1. Procesul dintre reprezentanții cavalerilor teutoni și regalitatea maghiară

Iacob de Preneste, în calitate de legat, trebuia să reia un litigiu extrem de important din punctul de vedere al Romei, care trecea de câțiva ani – chestiunea teutonă. Papa Grigore al IX-lea (1227-1241) îl înștiințează pe trimisul apostolic, printr-o scrisoare oficială emisă la Anagni, că reprezentanții cavalerilor teutoni, cei care fuseseră alungați din Țara Bârsei de regele Andrei al II-lea în 1225, au apelat la Curia pontificală, ca ultimă instanță, cerând să li se dea o soluție în acest caz, întrucât ei erau proprietarii de drept în numele Sfântului Scaun ai Țării Bârsei.

Cavalerii teutoni veniseră în zona Țării Bârsei în 1211, cu scopul primar de a feri granițele sud-estice ale *Christianitas* și, prin extensie, ale palidului încă edificiu teritorial arpadian, de atacurile populațiilor păgâne, în special cele cumane. După stabilirea lor, în condiții juridice de dependență directă de Sfântul Scaun, cavalerii, prin activitatea lor economică și militară, și-au sporit veniturile lor și, prin reflex, și veniturile administrației regale (prin acordurile stabilite inițial) și oarecum, chiar și, pe cele ale Curiei pontificale. Chiar bunăstarea – spun teutonii – i-ar fi trezit regelui sentimentul de invidie, deoarece această „țară” exemptă era bine administrată, de aceea a intrat aici și i-a alungat pe cavalerii dintr-un teritoriu ce fusese confirmat și luat sub ocrotirea Scaunului Apostolic¹⁵. Așadar, gestul regelui era mai mult decât jignitor la adresa Romei, fiindcă monarhul maghiar a alungat o populație de cavaleri-monahi dintr-o zonă care, atât geografic, cât mai ales politic, adică instituțional, aparținea Sfântului Scaun (... *quod terram Boze ac ultra montes nivium fratribus domus Theotonicorum regia liberalitate donasti unde terram ipsam sub apostolice sedis protectione suscepimus et libertate donavimus speciali, adeo ut apostolico privilegio statuetimus, eam nulli nisi Romano pontifici subiacere* ...) și nu regalității maghiare¹⁶.

Acțiunea lui Andrei al II-lea este discutabilă, mai ales din perspectivă hierocratică, fiindcă a intrat sau, mai bine spus, a invadat un teritoriu aflat sub suzeranitatea temporal-spirituală a Romei, și a acționat, chiar împotriva intereselor pontificale, interese pe care ar fi trebuit să le reprezinte în zonă¹⁷. De altfel, liderul arpadian „donase”¹⁸ acest teritoriu cavalerilor, în 1211, cu largi privilegii și

¹⁵ *Documenta Romaniae Historica, Series C. Transilvania* (infra: *DIR, C, Transilvania*), sec. XI, XII și XIII, vol. I (1075-1250), doc. 151, Ed. Academiei, p. 204-205.

¹⁶ *Ibidem*, doc. 168, p. 214-216, 385-387.

¹⁷ Zsigmond Jakó, *Erdélyi Okmánytár*, vol. I (1023-1300), Budapest, 1997, p. 134.

¹⁸ *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 77, Ed. Academiei Române, București, 1952, p. 150-151.

exempțiuni, ce au fost recunoscute de același rege¹⁹ în 1222 și întărite și de Scaunul pontifical, prin Honoriu al III-lea (1216-1227)²⁰. Odată întărite de Sfântul Scaun, regele maghiar nu mai avea niciun drept asupra regiunii. Alain Demurger a explicat în urmă cu ani buni cum trebuie interpretate aceste donații și lipsa de suprapunere de sens cu actuala interpretare a donației²¹. În fapt, este vorba de același limbaj metajuridic care a caracterizat dreptul canonic medieval și la care doar Șerban Turcuș a făcut referiri în istoriografia națională²².

Scaunul Apostolic i-a și cerut regelui să-și corecteze gestul și să restituie teritoriile ocupate și, mai ales, să recheme pe cavalerii teutoni. Monarhul nu a ascultat de ordinele Romei, chiar a sfidat directivele venite din această direcție. Acesta ar fi unul dintre principalele motive pentru care Andrei al II-lea a și fost excomunicat.

Iacob de Preneste trebuia să examineze fiecare element în parte și să trimită rezultatele la Roma, ca aceasta, în calitatea ei de instanță supremă, să poată ajunge la o decizie finală.

Cum aminteam mai înainte, *Terra Borza* a fost gestionată de cavalerii teutoni cu scop militar-defensiv, proces ce s-a derulat în principal la o solicitare a fragilei regalități maghiare, dar venirea lor a corespuns și cu tendințele hierocratice ale Curiei pontificale. Teutonii trebuiau să apere nu doar regatul maghiar, ci implicit și granițele sud-estice ale *Christianitas*, de unde rezultă că această regiune era privită la Roma cu un mare interes. Chiar din această perspectivă, pentru a întări instituțional zona, Curia pontificală încearcă să creeze un nou episcopat, special pentru noua populație. Roma îi cere episcopului de Agria să aleagă un episcop pentru Țara Bârsei, la propunerea cavalerilor²³. Se pare că dezideratul germanilor era să depindă chiar de episcopul Romei, din moment ce în actul trimis legatului Iacob de Preneste se arată clar faptul că „*această țară nu avea alt episcop sau prelat în afară de pontificele roman*”.

Chestiunea teutonă fusese tratată, înaintea lui Iacob de Preneste²⁴, și de un alt legat, Conrad de Urach, episcop de Porto, cel care fusese trimis special în regatul maghiar pentru acest caz, în 1225, dar nu ajuns la niciun rezultat benefic.

¹⁹ *Ibidem*, doc. 130, p. 182-184.

²⁰ *Ibidem*, doc. 134, p. 187-188; Jane E. Sayers, *Papal Government and England During The Pontificate of Honorius III (1216-1227)*, „Cambridge Studies in Medieval Life and Thought”, Series Third, vol. 21, Cambridge, 1984, *passim*.

²¹ Alain Demurger, *Chevaliers du Christ: Les ordres religieux-militaires au moyen-âge XIe – XVIe siècle*, Paris, 2002, *passim*.

²² Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001, p. 89.

²³ *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 140, p. 195-196.

²⁴ Zsigmond Jakó, *Erdélyi Okmánytár*, vol. I (1023-1300), Budapest, 1997, p. 175; Emilio Nasalli-Rocca, *Il Cardinale Giacomo da Pecorara: profilo biografico*, 1937, *passim*; Gaetano Togni, *Storia del cardinale Giacomo Pecorara: vescovo di Preneste, 1170-1244*, Parma, 1877 (retipărită în 2010), *passim*.

Timpul scurt (1232-1234) nu i-a permis legatului Iacob de Preneste să delibereze în chestiunea teutonă, astfel situația cavalerilor rămăsese în suspensie. Ulterior, după ce cardinalul de Preneste își încheiase misiunea legatară aici, Roma i-a detașat pe Bertold, patriarhul de Aquileia, și pe Robert, arhiepiscopul de Esztergom să continue cercetările asupra aceluși caz²⁵.

2. Conflictul episcopiei Transilvaniei cu mănăstirea benedictină din Cluj și decanatul Țării Bârsei

Sfântul Scaun îl mandatase pe legatul *de latere* să ancheteze și un caz din dieceza Transilvaniei²⁶, nu înainte de a-l informa că, litigiul fusese studiat de Egidius, subdiacon și capelan pontifical, aflat pe atunci în Ungaria, pricină ce se judeca între episcopul Rainald, reprezentantul episcopiei Transilvaniei, și conventul mănăstirii din Cluj.

Egidius trimisese acest caz spre cercetarea Scaunului Apostolic, somând părțile să se prezinte în fața Curiei Romane la 8 noiembrie 1231, fie personal, fie prin reprezentanți. La judecată s-a prezentat doar reprezentantul episcopiei locale, din partea conventului mănăstirii nu a venit nimeni. Cazul a fost replasat către episcopul Bulchu de Cenad, care trebuia să îi interogheze. Nici de această dată nu a fost prezent niciun trimis din partea mănăstirii din Cluj. Acum, rolul legatului era acela să forțeze mănăstirea din Cluj să plătească episcopiei Transilvaniei cheltuielile de proces.

Conflictul dintre cele două instituții mocnea de mult, Honoriu al III-lea îl trimisese pe episcopul de Vác²⁷, în 1222, să afle adevărul cu privire la persecuțiile la care ar fi fost supusă mănăstirea din Cluj de către canonicii episcopiei transilvane. Documentul emis de cancelaria romană afirmă că mănăstirea era sub directa subordonare a Sfântului Scaun, beneficiind așadar de exempțiune, situație statuată prin privilegii acordate atât de Curia Romană, cât și de cea regală, dar totuși episcopul local, Wilhelm, continuând politica vexativă a înaintașului său, Adrian, a arestat pe abatele mănăstirii și pe câțiva clerici și chiar a ars privilegiile abației primite de la Sfântul Scaun, ca aceasta să nu mai poată dovedi dreptul de a nu se supune episcopiei de Transilvania. După pierderea actelor care demonstrau libertatea mănăstirii, abația a intrat într-o mare sărăcie, situație creată artificial de oamenii episcopului, care risipiseră totul în petreceri. Erau acuze extrem de grave la adresa episcopului Transilvaniei, care astfel acționa în detrimentul Bisericii Romane. Sarcina legatului era aceea de a cerceta situația și a interoga pe toți cei implicați, urmând ca soluția să fie dată de Curia pontificală, și nu de legat²⁸.

²⁵ DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII, vol. I (1075-1250), doc. 227, p. 272-273.

²⁶ Ibidem, doc. 217, p. 258-259.

²⁷ Ibidem, doc. 133, p. 186-187.

²⁸ Ibidem, doc. 133, p. 186-187.

După deliberările episcopului de Vác în 1222, abatele mănăstirii din Cluj a reprimis, după nici trei ani, de la Honoriu al III-lea dreptul de a purta mitră și inel, adică de a se sustrage jurisdicției episcopiei locale²⁹ și a se bucura de semnele exterioare ale exemptiunii.

Scrisoarea pontificală, trimisă legatului, conținea toate datele amintite mai înainte, ceea ce înseamnă că Iacob de Preneste, trecând peste faptul că mănăstirea clujeană reprimise chiar de la Roma dreptul de a purta mitră, a dat câștig de cauză episcopiei locale, adică lui Rainald, în detrimentul abației. Chiar dacă nu știm cu exactitate soluția discutabilă pe care a adoptat-o legatul, putem deduce că nu a rezolvat prea bine litigiul din moment ce acest caz va fi redeschis de episcopul de Cumania, trei ani mai târziu, în 1235³⁰.

Episcopia *ultrasilvană* a trecut peste atribuțiile sale și în cazul clerului din Țara Bârsei, atrăgându-i-se atenția de papă să abandoneze această atitudine. Rainald, episcopul *Ultrasilvanus*, este criticat chiar de papă, cel care îi face observația, să nu emită pretenții asupra teritoriului țării Bârsei, deoarece singurul episcop legitim pe acest teritoriu este cel al Romei (... *ab apostolica sede concessas, nullum preter Romanum pontificem episcopum habeat vel, tu, sicut eorum nobis conquestio patefecit, in ea tibi iurisdictionem indebitam usurpare contendens, presbyteros et clericos ipsius terre ad sinodum tuam vocas, et tam ab eis quam a laicis decimas et alia episcopalia iura niteris extorquere...*), iar politica dusă de clericul transilvan, acela de a-i aduce sub ascultarea sa pe toți locuitorii regiunii, fie laici, fie clerici, se încadrează în sfera ilegalității³¹. Pentru a pune capăt politicii de dezbinare a episcopiei locale, Sfântul Scaun, prin Honoriu al III-lea, recunoaște „Terra Borza”, oficial, ca fiind patrimoniu petrin (... *prefatam terram in ius et proprietatem beati Petri suscipimus, et eam sub speciali apostolice sedis protectione ac defensione perpetuis temporibus permanere sancimus...*), adică teritoriu plasat sub directa subordonare a papei, risipind orice sentiment de îndoială³². Curia pontificală emite o scrisoare adresată prelaților din regatul maghiar, deci implicit și episcopului Rainald de Transilvania, în care impune în mod concret, ca niciun prelat să nu cuteze să se amestece în chestiunea teutonă³³.

²⁹ *Ibidem*, doc. 175, p. 220-221.

³⁰ *Ibidem*, doc. 240, p. 287-289; Gusztáv Wenzel, *Árpádkori Új Okmánytár*, vol. II 1234-1260, Pest, 1861, p. 33-34. „(...) *episcopo Penestrino, tunc Apostolice Sedis Legato, contra (...) abbatem et conventum Monasterii de Clusa Ultrasilvane Diocesis duplicem questionem, unam videlicet super quibusdam decimis, et alteram super subiectione ipsius Monasterii, obedientia et reverentia et aliis juribus episcopalibus, ad que ipsos sibi teneri dicebat; de quarum una scilicet super decimis ut Legatus, de reliqua vero ut delegatus ab Apostolica Sede cognovit (...)*”.

³¹ *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 146, p. 201, 380-381.

³² *Ibidem*, doc. 151, p. 204-205, 381-382.

³³ *Ibidem*, doc. 152, p. 205.

Sarcina aplicării hotărârii îi revenea lui Iacob de Preneste, cel care ar fi trebuit să-l pedepsească pe episcopul transilvan pentru încercarea de a subordona clerul din Țara Bârsei. Nici această problemă nu a fost elucidată de legatul *de latere*, pentru că și acest caz, alături de cel precedent, va fi reluat de episcopul Cumaniei.

În eventualitatea în care Iacob de Preneste ar fi fost acuzat că a luat decizii greșite, el s-ar fi putut apăra cu faptul că cei doi ani petrecuți în Ungaria, nu au fost de ajuns să delibereze asupra tuturor proceselor. Însă procesele care nu au fost soluționate sau au fost soluționate greșit, au fost repartizate aceluiași cardinal Iacob de Preneste, cel care între timp se întorsese la Roma, unde episcopul Transilvaniei făcuse apel la Sfântul Scaun, pe motiv că prelații din Țara Bârsei nu și-au manifestat supunerea, așa cum susținea episcopul local că ar fi trebuit să facă.

Acesta ar fi un caz pe care fostul legat îl rezolvase, dar se pare că decisese greșit în favoarea episcopului Transilvaniei, căruia i-a dat dreptate, pe temeiul dovezilor aduse de acesta.

Documentul pe care se baza liderul diecezei de Transilvania era cel emis în 1213, de episcopul de atunci, Wilhelm, care din proprie inițiativă dispusese ca preoții hirotonisiți pentru Țara Bârsei să asculte de episcopul transilvănean. Acțiunea episcopului Wilhelm a fost recunoscută chiar de Sfântul Scaun, cinci ani mai târziu, în 1218. Episcopul de acum, Rainald, uita sau omitea faptul că, în 1223³⁴, Curia pontificală a dat dispoziție episcopului de Agria să ajute la acțiunea de alegere a unui episcop titular al regiunii locuite de cavalerii teutoni, ceea ce înseamnă că hotărârea pe care se baza Rainald era anulată, iar clerul din Țara Bârsei, prin episcopul lor depindea din acel moment de Roma, și nu de episcopul transilvănean.

În 1224 situația Bârsei era reglementată de Sfântul Scaun, așa că pretențiile lui Rainald erau nefondate și totuși fostul legat, Iacob de Preneste, trecând peste aceste acte, a acționat în favoarea episcopului, adică i-a dat câștig de cauză lui Rainald. Înainte ca această hotărâre să fie emisă sub forma unui act, procuratorul Bisericii Romane, Richwinus, a adus la procesul de apel desfășurat la Roma contra-argumente față de decizia cardinalului Iacob de Preneste, contrazicându-l și afirmând că decizia cardinalului aduce prejudiciu Bisericii Romane.

Pentru a se lua o decizie corectă, litigiul a fost trecut de la Iacob de Preneste la Otto, cardinal-diacon al bisericii Sfântul Nicolae in Carcere³⁵. O lovitură pentru imaginea cardinalului de Preneste, care, se pare, ajunsese la o hotărâre care ar fi prejudiciat Curia Romană. Procesul este trecut iar la dispoziția episcopului Cumaniei³⁶, spre finalizare.

³⁴ *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 140, p. 195-196.

³⁵ Șerban Turcuș, *Un processo Transilvano alla corte pontificia nel 1235*, „Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe”, No. 1-4, Iași, 2009, p. 5-21.

³⁶ *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 238, p. 284-285; Gusztáv Wenzel, *Árpádkori Új Okmánytár*, vol. II 1234-1260, Pest, 1861, p. 27-29. „ (...) venerabili fratri Episcopo Cumanorum etc. Coram venerabili fratre nostro Episcopo Prenestinensi, dum in partibus Ungarie legationis officio fungeretur, venerabili fratre nostro (...) Ultrasilvano Episcopo contra (...)”

3. Conflictul legat de alegerea episcopului³⁷ din dieceza de Oradea

Un alt litigiu ce trebuia rezolvat de cardinalul de Preneste se referea la procesul de alegere a noului episcop de Oradea. De fapt doi reprezentanți ai episcopiei de Oradea merseseră la Roma, unde reclamară situația³⁸. Lucrurile stăteau astfel: Primogenitus, subdiacon, fusese ales episcop de majoritatea membrilor capitlului, iar cei care nu fusese de acord cu această hotărâre, își aleseseră propriul lor episcop, pe Benedict, lectorul excomunicat de arhiepiscopul de Esztergom. Alegerea lui Benedict s-a săvârșit prin fraudarea voturilor, fapt confirmat și de arhiepiscopul Ugrin de Kalocsa, în subordinea căruia se afla această episcopie. Cazul fusese preluat de abatele mănăstirii Sfântul Gothard, care a hotărât validarea alegerii lui Primogenitus, excomunicându-i pe toți susținătorii lui Benedict.

Rolul cardinalului Iacob de Preneste era acela de a relua cazul. De ce? Cei excomunicați făcuseră apel la Sfântul Scaun. Procesul legat de alegerea titularului scaunului episcopal de la Oradea este unul dintre cele care par să nu aibă finalizare, deși s-au dat câteva sentințe. Nici cardinalul Iacob de Preneste nu a putut face nimic în acest sens. Lungirea spre infinit a procesului se poate vedea și din faptul că, după ce Iacob de Preneste a abandonat litigiul, subiectul va fi preluat de către Rainerius, cardinal-diacon al bisericii Sfânta Maria in Cosmedin.

Activitatea sau aportul fostului legat, în acest proces, reiese din scrisorile lui Grigore al IX-lea trimise episcopului de Pécs și prepozitului de Veszprém³⁹, potrivit cărora cei doi trebuiau să pună în aplicare sentința dată de cardinalul de Preneste, aceea de a plăti cheltuielile restante. Calculele fuseseră făcute de legat, pe vremea când activase în regatul maghiar⁴⁰.

O altă misiune a legatului fusese aceea de a trimite informații către Curia pontificală despre viața și activitatea fostului arhiepiscop de Esztergom, Luca, în vederea canonizării acestuia⁴¹. În prealabil, cu doi ani înainte, această sarcină fusese trasată episcopului de Cenad⁴², acum, papa dorea date și probe noi, mai bogate, pe lângă acelea care fuseseră culese și trimise scaunului pontifical. Canonizarea fostului arhiepiscop Luca de Esztergom nu s-a mai împlinit⁴³.

³⁷ William J. Collinge, *op. cit.*, p. 80.

³⁸ *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 218, p. 259-261.

³⁹ Thomas Ebendorfer, *Chronica pontificum Romanorum*, „Monumenta Germaniae Historica”, nr. 16, München, 1994, p. 412.

⁴⁰ *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 248, p. 296-298.

⁴¹ William J. Collinge, *op. cit.*, p. 85; *DIR, C, Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), doc. 221, p. 263-264.

⁴² *Ibidem*, doc. 209, p. 247.

⁴³ Margit Beke, *Esztergomi Érsekek 1001-2003*, Budapest, 2003, p. 59-67. Luca a fost al 16-lea arhiepiscop de Esztergom, între 1158-1181. El a jucat un rol esențial și la curtea regală, unde a fost sfetnicul regelui Geza al II-lea (1141-1162), sfătuindu-l pe acesta să treacă de partea pontificală, în lupta dintre Sacerdoțiu și Imperiu, reprezentate de papa Alexandru al III-lea și de împăratul Frederic I Barbarossa. În 1161, Luca a primit *pallium*-ul de la Roma, fiind astfel recunoscut aportul său în consolidarea relației dintre Sfântul Scaun și regatul arpadian. Ulterior, atât regele Andrei al II-lea, cât și Bela al IV-lea au cerut Romei să înceapă demersul de canonizare al lui Luca, rol care i-a revenit legatului papal Iacob de Preneste. Canonizarea nu a mai avut loc.

4. Rezolvarea tensiunilor dintre Sfântul Scaun și regatul arpadian

Desigur, în panopia atribuțiilor lui Iacob s-a numărat și situația regatului maghiar care afecta inclusiv zone din Transilvania. Edificiul arpadian, fiind la marginea Creștinătății, a adoptat mai multe caracteristici ce-l făceau să difere de regatele vestice. O astfel de caracteristică privea populațiile necreștine din regat, în special evreii și ismaeliții, care trebuiau îndepărtați din orice funcție de conducere, în baza hotărârilor adoptate la Conciliul Lateran IV desfășurat în 1215. Nerespectarea acestor directive se sancționa prin excomunicarea „ministrului regal” (a regelui) și punerea țării respective sub interdict. Nerespectarea acestor directive a fost și motivat pentru care monarhul maghiar a fost excomunicat⁴⁴, ca și obiectivul pentru care a sosit cardinalul de Preneste, ca legat. Iar populațiile acestea, diseminate pe tot întinsul regatului patrimonial maghiar, erau prezente și în Transilvania. Ilustrative în acest sens sunt studiile etno-statistice ale academicianului Ioan-Aurel Pop și cele antroponimice ale profesorului Șerban Turcuș⁴⁵.

Cardinalul de Preneste a venit în regatul lui Andrei al II-lea cu scopul de a-l soma pe rege să respecte canoanele 67-70 (*De usuris Judeorum*), adoptate în 1215⁴⁶, Sfântul Scaun acuzându-l pe rege că a încălcat aceste prevederi și a dat prea multe avantaje păgânilor și evreilor, iar aceștia manifestă atitudini sfidătoare la adresa creștinilor din Ungaria⁴⁷.

O condiție fundamentală pentru ridicarea pedepsei era eliminarea celor amintiți din orice funcție de conducere de pe teritoriul regatului, rezultat la care se va ajunge, cel puțin nominal, prin jurământul depus de rege, alături de fiii săi în regiunea Bereg (*Comitatus Bereghiensis*), față de Biserică⁴⁸. Regele jura să-i elimine pe evrei, ismaeliți etc. din orice funcție administrativă și să intervină acolo unde se cunosc cazuri din populațiile amintite care dețin sclavi creștini⁴⁹. De asemenea, se interzice și căsătoria sau conviețuirea creștinilor cu evreii sau

⁴⁴ János M. Bak, György Bónis, *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, vol. I 1000-1301, Bakersfield, California, 1989, p. 34-37; Lajos Besenyey, Géza Érszegi, Maurizio Pedrazza Gorlero, *De Bulla Aurea – Andreae II Regis Hungariae MCCXXII*, Verona, 1999, p. 35-44; Engel Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, 2006, p. 123; Zoltán J. Kosztolnyik, *Hungary in the Thirteenth Century*, New York, 1996, p. 103-116;

⁴⁵ Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV*, Cluj-Napoca, 1996, *passim*; Șerban Turcuș, *Antroponimele teoforice în Transilvania în secolele XI-XIV*, „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”. Series Historica, tom L, 2011, p. 15-27.

⁴⁶ R. H. Helmholz, *The Spirit of Classical Canon Law*, Athens, Georgia, 1996, p.12; Zsigmond Jakó, *Erdélyi Okmánytár*, vol. I (1023-1300), Budapest, 1997, p. 175.

⁴⁷ DIR, C, *Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), p. 264-270.

⁴⁸ Gyula Kristó, *A Kárpát-medence es a magyarság régmúltja (1301-ig)*, Szeged, 1994, p. 243.

⁴⁹ Nora Berend, *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary c. 1000-c.1300*, Cambridge, 2001, p. 151-157; Brenda Bolton, *Tradition and Temerity: Papal Attitudes to Deviants, 1159-1216*, în Derek Baker (ed.), *Studies in Church History*, vol. IX, Cambridge, 1971, p. 79-91; Robert Chazau, *Pope Innocent III and the Jews*, în John C. Moore, *Pope Innocent III and his World*, Cornwall, 1999, p. 205.

sarazinii, ori invers, a acestora cu creștinii, iar pentru nerespectarea interdicției se va aplica sancțiunea de confiscare a tuturor bunurilor deținute. S-a reglementat și situația sării, un litigiu nerezolvat între regalitatea maghiară și biserica locală, documentul precizând și cantitatea fixă de care poate beneficia fiecare unitate bisericească. Orice activitate din cadrul regatului care atinge și sfera bisericească va fi săvârșită doar după consultările aferente cu cei doi arhiepiscopi maghiari, de Esztergom și Kalocsa⁵⁰. Regele se angaja să nu intervină în niciun proces de căsătorie, ci va lăsa Biserica să judece în această privință; prelații din regat vor fi scutiți de dări față de regalitate.

Jurământul regelui și al fiului său, Bela al IV-lea – spune documentul –, a fost depus în fața legatului pontifical în jurul căruia se mai aflau arhiepiscopul Robert de Esztergom, prepozitul de Alba, abatele de Oradea și alții. Actul este scris de Ugrin, arhiepiscopul de Kalocsa, în calitate de cancelar al curții regale⁵¹. Pe lângă promisiunea făcută, regele trebuia să achite, așa cum era firesc, toate datoriile restante față de Biserică, fie că vorbim de dări sau de alte taxe specifice sistemului de alianță din care făcea parte și monarhia arpadiană. Prin acordul de la Bereg, s-ar putea spune că neînțelegerile dintre Ungaria și Roma au luat sfârșit. Acesta ar fi fost cel mai important caz de rezolvat, pe plan politic, care s-a și finalizat pozitiv în favoarea Bisericii Romane. Monarhul maghiar nu a avut altă soluție decât să accepte toate condițiile pentru a-i putea fi înlăturată excomunicarea și regatul maghiar să iasă de sub interdict.

O altă consecință benefică a activității legatului papal a fost recunoașterea de către Roma a dimensiunii prezumtive a diecezei de Cumania⁵².

Legatul *de latere* Iacob de Preneste a venit în regatul maghiar cu scopul de a restaura prestigiul regalității maghiare, șubrezit de Andrei al II-lea, prin comportamentul său deviant față de Sfântul Scaun. Intervenția Romei în regatul maghiar se făcea prin intermediul instituției legației pontificale, filieră birocratico-disciplinară pe care a venit și cardinalul de Preneste.

Privită în ansamblu, legația cardinalului Iacob de Preneste⁵³, cel puțin din perspectivă hierocratică, nu a fost o activitate care să satisfacă plenar disciplina solicitată de Sfântul Scaun. În majoritatea cazurilor, hotărârile luate de legat au

⁵⁰ DIR, C, *Transilvania, sec. XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), p. 268.

⁵¹ *Ibidem*, doc. 224, 225, p. 270-271.

⁵² *Ibidem*, doc. 228, p. 273-274; Viorel Achim, *Politica sud-estică a Regatului Ungar sub ultimii Arpadieni*, București, 2008, p. 58-59.

⁵³ Pietro Maria Campi, *Dell'istoria ecclesiastica di Piacenza*, vol. II, Piacenza, 1995, p.180. Campi reproduce în scrierea sa un fragment de pe piatra funerară a cardinalului Iacob de Preneste: „F. IACOBO PECORARIÆ PLACENTINO S. R. E. card. Amplissimo, Episcop; Prænestino, Qui, Federico II. Ecclesiam persequente, Italiamque simul fœdum in modum lacerante, Longobardica, Vngarica, Etrusca, Gallica, & Hispanica Legationibus, Gregorii IX. iussu egregie perfunctus; Urbis denum Vicarius ab Innocentio IV. Pont. constitutus, summa cum sanctitatis laude ibidem cessit e vita An. MCCXLIV.”; Agostino Paravicini Bagliani, *Il testamento de notaio papale Isembardo da Pecorara în Paleographica Diplomatica et Archivistica*, Roma, 1979, p. 219-251.

fost clar influențate de factorii locali, de ponderea facțiunilor implicate în jocul de putere din regatul patrimonial maghiar, chiar în defavoarea Curiei pontificale, instituție care îl mandatase pe Iacob de Preneste cu funcția legatară. Această circumstanță e evidentă și în procesele desfășurate la Curia Romană după încheierea misiunii legatului. Nu era prima dată când episcopul Romei se confrunta cu o astfel de situație. Se poate rememora și nemulțumirea accentuată a lui Inocențiu al III-lea față de legația lui Pietro Capuano în dinamica celei de-a IV-a cruciade. Suntem încă departe de incisivitatea superlegațiilor de la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea (Filip de Fermo și cardinalul Gentile Montefiore).